

KR 35/02 Gravferdsliturgien

Råd, nemnder m.v.	Møtested	Møtedato
Nemnd for guds-tjenesteliv	Oslo	20.08.2002
	Oslo	28.09-2.10.2002
Bispemøtet	Oslo	6.-7.09.2002
Kirkerådet		2.-3.10.2002

Saksbehandler:

Åge Haavik

Saksdokumenter:

- * Saksutredning til Bispemøtet og Kirkerådet
- * Protokoll 24 for Nemnd for gudstjenesteliv m/protokolltilførsel_

Sak-nr. KR 35/02 Gravferd

Sammenfatning

Arbeidet med en ny gravferdsliturgi baserer seg både på kritikk av den nåværende ordning gjennom henvendelser til Nemnd for gudstjenesteliv og gjennom bøker og artikler og på kjennskap til at mange av de som forretter gravferd lager egne ordninger.

Saksgangen har blitt mer komplisert enn vanlig. Dette redegjøres det grundig for i avsnitt **Saksbehandling**. Gjennom denne saksbehandlingen er lagt frem mye bakgrunnsstoff. En del av dette lagt ut i vedlegg som følger denne saksutredningen.

De viktigste forskjeller mellom den gamle og den nye ordningen er det redegjort for i avsnittet **Hovedmotiver i endringene fra nåværende ordning**.

Den nye ordningen foreslås som supplerende alternativ til ordningen i Gudstjenestebok for Den norske kirke.

Forslag til vedtak

1. Kirkerådet vedtar det fremlagte forslag til gravferdsliturgi, med de endringer som fremkom i møtet.
2. Når det gjelder ordningens ledd 18 *Bønn ved gravstedet*, vil Kirkerådet komme tilbake til dette på sitt møte i oktober, etter at Bispemøtet har avgitt sin uttalelse.
3. Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å vedta dette forslaget til gravferdsliturgi som supplerende alternativ til gjeldende ordning med virkning fra 1. mars 2003.
4. Forslaget publiseres og tas i bruk i menighetene i henhold til gjeldende ordninger.

*

1. Bakgrunn

Saken **Gravferd** ble tatt opp i NFG i 1998 (sak NFG 2b/98). Bakgrunnen var dels henvendelser til NFG om denne saken (bl.a. fra Nord-Hålogaland biskop og fra flere prester), dels kjennskap til at stadig fler – især i Oslo og i andre store byer – på grunn av misnøye forholder seg fritt til Gudstjenestebokens gravferdsliturgi.

I en kirke med *felles liturgier* som ryggrad i gudstjenestelivet slik dette realiseres på lokalplanet i de enkelte menigheter, er det generelt sett et problem hvis Gudstjenestebokens ordninger ikke følges. Men i særlig grad blir det problematisk hvis det brer seg en "privatiserende" holdning til *de kirkelige handlinger*, som i tillegg til den *gudstjenestlige* karakter også har en *juridisk* side, og hvor det *sjelesørgeriske* momentet i forhold til de deltakende er både så sterkt og så sårbart. Ulik praksis kan komme til å reise spørsmålet om ulik behandling av mennesker og i ytterste instans om handlingenes validitet.

De liturgiske ordninger skal først og fremst *sikre rikdommen og gehalten* i gudstjenestelivet. Men i en situasjon hvor mennesker er særlig sårbare, er de faste og kjente liturgiene også *et vern* mot å trå feil. Det individuelle og personlige moment i forhold til de sørgende er et viktig hensyn for den

faktiske utforming fra gang til gang av de ledd i liturgien som har proprium-karakter, men den egentlige sammenheng for å kunne ivareta disse hensyn fullt ut er prestens omsorg og sjelesorg.

Det synes derfor rimelig fortsatt å ha felles ordninger på dette feltet i kirken, i form av én eller flere ordninger som er autoriserte av Kirkemøtet. Den folkepedagogiske virkning av at det er mulig å kjenne ordningen på et så vesentlig felt, er betydelig. Og Kirkemøtets autorisasjon gjør at den som forretter kan føle seg trygg på ordningen i forhold til de pårørende.

2. Saksbehandling

Til tross for at det må anses som relativt kort tid siden den nåværende gravferdsordningen ble fastsatt, har NFG funnet det nødvendig å se på ordningen på nytt i lys av de kritiske innvendinger som rettes mot den.

Det ble nedsatt en arbeidsgruppe til å forberede saken for NFG. Øystein Bjørdal var gruppens leder. De øvrige medlemmene var Karl Gervin, Sylvi Baardseth Panjwani og Ola Rypdal.

Denne gruppen la på grunnlag av sine drøftelser frem et forslag til endret gravferdsordning, se sak NFG 22/98. Gruppen hadde tilstrebet å være så forsiktig som mulig i forhold til den nåværende ordningen og gi sitt forslag karakter av "mindre liturgiske endringer".

Før det ble mulig å ta dette forslaget opp til behandling, fikk NFG imidlertid kjennskap til det arbeidet som ble gjort med gravferdsliturgien innenfor rammen av det såkalte *Elverums-prosjektet*. Dette er et stort anlagt studiearbeid med bred deltakelse, primært fra Hamar bispedømme, men også fra andre deler av landet. Her ble både kirkens holdning til døden og selve gravferdsordningen tatt opp til grundig behandling.

Det ville være urimelig ikke å vente til resultatet av dette arbeidet kunne foreligge for NFG. I løpet av våren 2000 forelå materialet i form av en fylldig utredning og et forslag til ny gravferdsordning. På grunnlag av arbeidsgruppens forslag, forslaget fra Elverum, samt noen private forslag til gravferdsordning som forelå for NFG, utarbeidet NFG forslag til ny liturgi (sak NFG 17/00).

Saken tok helt fra starten av sikte på en permanent endring av Gudstjenesteboken. Men NFG tenkte at en burde gå veien om en *liturgisk forsøkssak* med en fast definert varighet. Tanken var at denne burde være på minimum to år.

Slik ble saken sendt på høring av Kirkerådets sekretariat 2. februar 2001. Av hensyn til NFGs møteplan ble høringsfristen satt til 19. mars 2001.

NFG behandlet saken i lys av høringsuttalelsene både i april 2001 (sak NFG 32/01) og i august samme år (sak NFG 46/01 og NFG 47/01). Deretter ble det samlede materialet oversendt til Bispemøtet.

Bispemøtet ble i saksutredningen orientert om at Kirkerådet både på grunn av den omfattende karakter forslaget til ny gravferdsordning har fått, og i lys av en kirkerådssak om vurdering av grunnlag og rammer for ordningen med liturgiske forsøkssaker har kommet til at det ikke er naturlig å se på dette som en forsøkssak (se sak KR 33/01). Slik saken Gravferd har utviklet seg, er det grunn til å anta at den bør betraktes som en fullstendig revisjon av Gudstjenestebokens ordning. Dette er det bare Kirkemøtet som har kompetanse til å igangsette og treffe beslutning om, mens det å treffe beslutning om liturgiske forsøkssaker er delegert til Kirkerådet..

Kirkerådets administrasjon er derfor innstilt på at den fremmes for Kirkemøtet som *revisjon av Gudstjenestebokens ordning*. Kirkemøtet kan da vedta den enten som *erstatning* for den nåværende ordning eller som *supplerende alternativ* til den. Kirkemøtet kan også treffe det ekstraordinære tiltak å gå veien om en forsøksperiode.

Bispemøtet behandlet forslaget på sitt møte i september 2001 (se sak BM 21/01). Bispemøtet valgte da å vente med å realitetsbehandle forslaget, og i stedet utbe seg mer opplysning og begrunnelse om to forhold, nemlig det såkalte *overgivelsesmomentet* og *bønnen ved gravstedet*.

NFG bestemte seg da for å gi en mer omfattende begrunnelse og motivering for hele det nye forslaget (se sak NFG 55/01 og 5/02). Bispemøtet behandlet saken på nytt i lys av dette materialet på sitt møte i mars 2002 (se sak BM 06/02).

Med unntak av leddet Bønn ved gravstedet gav BM da sin tilslutning til den foreslåtte ordning for gravferd med følgende endringer:

1. Ledd

4 Inngangsord endres slik at:

- a) skriftstedet Joh 3,16 tilføyes som ny setning etter leddets tredje setning (etter "...følge ham/henne til det siste hvilested.").

b) Salme 130,1-5 føres opp som første bønnealternativ (alternativ A), med tilsvarende forskyvning i bokstavnummereringen av de øvrige alternativer.

2. Ledd 7 *Skriftlesning* endres slik at leddets første setning blir lydende: "La oss høre hva Guds Ord vitner om livet og døden, dommen og vårt håp i Kristus".

Instruksjonen i ledd 7 endres til at det skal leses *tre* tekster.

3. Ledd 10 *Bønn* endres slik at:

a) den innledende setning utelates, slik at innledningen blir lydende: "La oss be."

b) bønnealternativ

A får følgende ordlyd: "Evige Gud, vår tilflukt i sorgens tid, vær nær med din fred. Styrk oss i troen. Gi oss fremtid og håp. Vi takker deg for NN og det du gav oss gjennom hans/hennes liv. Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender. Du som har skapt oss i ditt bilde og gitt oss Jesus Kristus som vår Frelser, reis oss opp på oppstandelsens dag til evig liv hos deg."

c) bønnealternativ *D* bortfaller. Dette alternativ har ikke bønnens form og passer ikke inn i denne sammenheng. (Mot én stemme)

d) bønnealternativ *F* bortfaller. En finner at dette alternativet ikke er godt nok formulert språklig. Bispemøtet har dessuten teologiske betenkeligheter med formuleringen "... må ha fred og evig hvile ..." i bønnens annet ledd.

4. Ledd 18 *Bønn ved gravstedet* kan ikke anbefales i sin nåværende form.

Bispemøtet ber om å få tilbake alternative bønneforslag fra Kirkerådets Nemnd for gudstjenesteliv til sitt møte 28. mai 2002. Bønneforslagene bør ikke være bygget omkring korsets tegn som ledsagende symbolhandling. Å få en dublering av denne symbolhandling under liturgien ved graven vil være uheldig dramaturgisk. Bispemøtet vil også påpeke at bønneformuleringene må ha karakter av reell bønn og ikke av belæring. Videre må en eventuell bønn på dette stedet være enkel og ikke romme for mange innholdsmessige momenter.

NFG hadde ikke møte igjen før 13. juni. Forberedelsen av saken for

Bispemøtets maimøte måtte derfor skje ved rådgiver, som også konsulterte NFGs leder.

Bispemøtet behandlet saken på sitt maimøte som sak BM 19/02 og protokollerte følgende:

Bispemøtet har tidligere godkjent ny liturgi for gravferd i Den norske kirke, med unntak av ett ledd: Bønnen ved gravstedet. Bispemøtet drøftet på nytt de fremlagte forslag til formulering for Bønnen ved gravstedet. Bispemøtet vil ikke godkjenne det fremlagte forslag, men ber om en ytterligere bearbeidelse av de ulike alternativ når Nemnd for gudstjenesteliv skal møtes 13. juni. Bispemøtet vil eventuelt komme tilbake med en endelig godkjenning på Bispemøtet i september 2002.

NFG behandlet leddet Bønn ved gravstedet på nytt, først på sitt juni-møte og deretter på et ekstraordinært møte i august (se sak NFG 18/02 og NFG 25/02). I vedtaket fra juni har NFG uttalt følgende:

1. NFG ønsker fortsatt å forsøke å beholde dette leddet og vil til neste gang søke å nå frem til en formulering som kan aksepteres.
2. Bønnen skal være plassert slik som på side 18 i saksutredningen, dvs. mellom ev. skriftlesning og senkning.
3. Følgende momenter er særlig relevante både for bønningen og for begrunnelsen for den:

Trøstemomentet / Vigslingsmomentet / Det vernede hellige fredens sted / Inntil oppstandelsens dag / Jesu død og oppstandelse som en trøstens analogi / Håpet om vår oppstandelse knyttet til Jesu oppstandelse

Samtidig må bønningen være kort og fundamental.

NFGs endelige vedtak i august 2002 (sak NFG 25/02) lyder slik:

NFG har nok en gang behandlet bønnen ved gravstedet og ønsker å uttale:

- a. Vi tror denne bønnen vil utgjøre et meget berikende element i gravferdshandlingen, så vel følelsesmessig som innholdsmessig. Det er derfor av stor viktighet at den blir med.
- b. Da dette er et nytt element hos oss, og da det har vært gjenstand for mange spørsmål og motstridende synspunkter, bør bønnen være fakultativ. Praksis vil så vise om den innarbeider seg.
- c. På grunn av den usikkerhet den stadig gjentatte behandling har skapt, fremmer NFG for den videre behandling to tekstforslag. NFG mener imidlertid at den endelige ordningen bare skal ha én tekst. Nettopp når det gjelder dette bønneleddet er det viktig at teksten får feste seg og bli kjent.
- d. Variasjonen mellom de to tekstforslagene gjelder særlig ett av de motivene som har vært fremme i samtalen hittil, nemlig

helligelsen av våre gravsteder.

e Når det gjelder korsmerket/korstegningen, oppfatter NFG på grunnlag av den informasjon Bispemøtets representant har gitt, saken slik at den videre samtale har ført saken ut over det avvisende vedtak som tidligere er nedfelt i protokollen til sak BM 06/2002.

f. NFG har etter inngående drøftelser samlet seg om disse tekstforslagene (se begrunnelse for de valg som er truffet i *vedlegg 1*):

• **A**

Herre Jesus Kristus,
du som selv har hvilt i en grav,
la denne graven være et fredens sted,
hvor NN får hvile under korsets hellige tegn @
inntil oppstandelsens dag.

B

Herre Jesus Kristus,
du som selv hvilte i graven
og helliget våre hvilesteder,
la NN få hvile i fred under korsets hellige tegn @
inntil oppstandelsens dag.

I rubrikken til denne bønnen skal det instrueres om at NN kan liturgen fritt forme etter anledningen – for eksempel fullt navn, fornavn, vår kjære, vår venn osv.

*

3. Gravferd i vår liturgihistorie

A. Middelalderkirken

Hovedtrekkene i middelalderkirkens gravferdshandling var allerede utviklet da kirken og presteskapet utover på 1000-tallet begynte å ta hånd om gravferden rundt om i vårt land. I maksimalform er dette et omfattende system av kirkelige handlinger knyttet til bestemte tidspunkter i forhold til dødsfallet, både før og etter gravferden (på dødsdagen, den første natten, den tredje, syvende og trettiende dagen, samt på årsdagen etter dødsdagen). Dette er dels for å erstatte gammel førkristen praksis (ná-berging), dels som et ledd i tidens innramming av hele menneskelivet med kirkens sakramentalia. Et hovedmotiv er at det å sørge for et medmenneskes gravferd er regnet som en av de syv legemlige barmhjertighetsgjerningene, nemlig den syvende og siste.

De viktigste bestanddelene i disse handlingene, ved siden av det som utvikler seg til requiem-messen, er lesninger, bønner og fremføring av bibelske salmer, psalmodier. Utover i senmiddelalderen knyttes dette sammen med kirkens botsinstitutt, en teologi og praksis som er knyttet til stikkordene *fortjeneste (meritum)*, *kirkens skatt (thesaurus ecclesiae)*, *renselsesstedet (purgatorium)*, etc. Kirkens bønner og handlinger blir dermed noe som skjer til beste for avdøde, altså handlinger *med* og *for* den døde.

Den fullstendige gravferdshandlingen bestod av fire delvis selvstendige enheter:

1. *Commendatio animae* (overgivelsen). En rekke Davidssalmer og bønner som overgir sjelen i Guds hender og anbefaler den døde til Guds barmhjertighet og varetekt. Denne akt fant sted straks etter at døden var inntrådt, i hjemmet eller i kirken.
2. *Vigilien* (våkenatten) for den døde, en egen tidebønn, bedt i hjemmet eller i kirken om kvelden på dødsdagen.
3. *Requiem*, som ble forrettet i kirken som en del av selve gravferdshandlingen.
4. *Ordo sepulturae*, altså selve gravleggelsen ute på kirkegården.

Hovedbestanddelen for dette omfattende liturgiske forløp er *forbønn for den døde*. Bønnen før legemet legges i graven fra det middelalderlige *Manuale Norvegicum* kan være et representativ for helheten:

I from hengivenhet minnes vi, kjæreste brødre, denne vår elskede som Herren har hentet ut fra dette livs fristelser, og vi ber om Guds miskunn, så han akter ham verdig til en fredelig og stille bolig og tilgir alle skamløse og ubetenksomme overtredelser, og at vår Herre på vår forbønn i sin uutsigelige godhet og nåde må slette ut og vaske bort med en full og hel forlatelse for synder hva som helst han i dette liv måtte ha forbrutt seg ved egen eller ved fremmed skyld. Ved han som etc.

For den videre historie er det av betydning at mange av de kirkelige skikker kom til å leve sitt eget liv i folkefromheten. Særlig gjelder dette *bruken av lys og klokkeringingen*. Klokkeringingen i forbindelse med dødsfallet og gravleggelsen hadde som hensikt å kalle menigheten til bønn for avdøde. Men i folkefromheten glir oppmerksomheten over på at ringingen i seg selv har betydning for avdødes sjel.

B. Reformasjonen

Reformasjonen medførte store endringer på dette feltet. Fokus ble flyttet fra kirkens maktfylte handlinger gjennom sakramenter og sakramentalia, til forvaltningen av ord og sakrament for å kalle mennesker til omvendelse og tro. Helge Fæhn, som har gitt en samlet fremstilling av gudstjenestelivets historie i Norge, sier at et uttrykk fra de norske biskopenes forslag til en norsk kirkeordinans i 1604 kan brukes som oppsummering av reformasjonens syn på gravferden: "att opuecke de Leffendis till en Christelig Dødsens Betenckelse".

Man gjorde opp med alle forestillinger om at man kan påvirke et menneskes tilstand og skjebne etter døden. Dette rettet seg først og fremst mot datidens praksis med avlat og messeoffer, men det virket også kraftig sanerende på hele kirkens praksis i forbindelse med gravferd.

Luther konsentrerte gravferdshandlingen om motivet "den fröhlichen Artikel unseres Glaubens von der Auferstehung". Det omfattende apparat blir borte. Tilbake står "den miskunnelige handling": Den døde skal i jorden på verdig vis. Og for det andre: De etterlatte skal trøstes og formanet.

Dette førte til en meget kortfattet gravferdspraksis. Den var konsentrert om selve *jordpåkastelsen*. Mens graven ble fylt igjen, skulle man synges *salmer*. Credo-salmen og Simeons lovsang er blant dem som er nevnt. Deretter skulle presten gjøre en formaning, det vil si holde en *tale til følget* ved graven. Endelig skulle alle knele og be *Fader vår*.

Etter hvert ble det mer og mer vanlig at jordpåkastelsen fant sted på et senere tidspunkt, når presten kunne være til stede. Jordpåkastelsen kan altså knyttes til en *samling av de etterlatte*, men ikke nødvendigvis. Og en slik samling kunne like gjerne være plassert *etter* gravleggelsen som før. Etter hvert fører det også til en annen utvikling, nemlig en veldig konsentrasjon omkring "ligtalen", noe som utvikler seg klarere og klarere til å være en minnetale.

Ifølge *Kirkeordinansen av 1539/42* stod det de pårørende fritt om de ønsket prestens medvirkning eller ikke. Med *Kirkeritualet av 1685* derimot ble jordpåkastelse ved presten obligatorisk. Dette kommer som kodifisering av en utvikling i løpet av 1600-tallet. I 1646 *kirkeboken* innført, som helt frem til våre dager har hatt funksjonen av et offentlig manntall. Prestens medvirkning ved jordpåkastelsen skulle dels sikre at de døde ble ført inn i kirkeboken, dels skulle presten ved sitt nærvær som kongens embetsmann bl.a. bidra til å forhindre at drap ble holdt hemmelig. Og fremfor alt gjelder at jordpåkastelsen var den høytidelige begynnelse på igjenfyllingen av graven. Jordpåkastelsen var da ikke bare prestens tre skuffer med tilhørende tekst, "Av jord er du kommet" osv. De andre som hadde vært med å bære den døde til graven, skulle fortsette jordpåkastelsen "indtil Graven bliver ganske tildækket".

Likprekenen med sitt ritual var derimot valgfritt. Der en valgte å ha dette med, kom det som regel *etter* at handlingen ved graven var avsluttet. Dette er et viktig moment, for det betyr at utviklingen mot en større liturgisk fylde i forbindelse med gravferd i vår historie har sitt utgangspunkt i et minnesamvær og ikke i selve den handling å legge en menneskekropp i jorden.

Bønner og messe for den døde ble altså ved reformasjonen erstattet av felles salmesang og prestens tale til de levende. Om dette har det vært sagt: "Større kunne forandringen neppe ha vært! Det ville derfor ha kommet som et sjokk på avdødes familie dersom deres prest en vakker dag uten videre satte den

gamle praksis til side og begynte å følge alle bestemmelsene i ordinansen [KO 1539/42]; men slik har det neppe foregått. Vi bør regne med at overgangen, dvs. reduksjonen, har skjedd gradvis og i regelen med stor lempe." Og på den annen side: "Neppe på noe annet område av kirkelivet har forandringene fra midten av 1500-årene av vært større og mer dyptgripende enn nettopp når det gjelder gravferdshandlingen."

Det er grunn til å anta at det store kontroverspunktet i den kirkelige praksis knyttet til dødsfall er forestillingen om messeofferet. Det er en hovedsak i reformasjonens oppgjør med datidens kirke. Det andre som virker revolusjonerende på dødsritualene, er sannsynligvis ønsket om å kvitte seg med en uendelighet av lesninger og bønner og skikker som stadig gir opphav til forvanskede forestillinger i den folkelige fromhet, for ikke å si i folkelivet.

Derimot ser kontinuiteten ut til å være større på noen av de områdene som har vært særlig i fokus i forbindelse med den nåværende liturgireformen. Når det gjelder den såkalte *overgivelsen*, kan en merke seg at i en kirkeordning fra Württemberg 1559 heter det at presten skal "eine kurze Predigt tun vom Tod, von der Auferstehung [...] und denen zum Trost, die in Bekummernis sind [...] Am Ende soll er die verstorbene Person der gnädigen Hand Gottes anbefehlen und die gegenwärtige Versammlung um Besserung des Lebens, ein christliches Sterben und fröhliches Auferstehen [...] bitten lassen [...]." Det er liten grunn til å tro at dette er noe singulært eller oppsiktsvekkende for denne kirkeordningen.

Når det gjelder *bønn for avdøde*, viser kildene at både Luther og Melanchthon fant dette naturlig, men de holdt det riktignok for noe som i hovedsak hører til i den private bønn, se mer utførlig om dette nedenfor.

C. Alterbøkene fra 1889 og 1920

I vår kirkelige tradisjon vedvarte denne ritualfattighet helt til vi fikk Alterboken 1889, hvor vi for første gang fikk en egentlig gravferdsliturgi. Et hovedpunkt i den debatten som gikk forut for utformingen av denne liturgien, var om den kirkelige handling på noen måte kan oppfattes som noe som skjer *med og for* avdøde, ut over dette at legemet gis sin plass i jorden på verdig vis. Den gang som nå gjaldt det spørsmålet om *forbønn for den døde*. Et annet hovedmoment var ønsket om en helhetlig og sluttet liturgi som hviler i seg selv som en gudstjenestlig handling, for å komme bort fra den forløyethet som ofte knyttet seg til liktalen.

"Det eneste Middel herimod [dvs. de "halvsannheter" man altfor lett havner i når all vekt ligger på *gravtalen* og dens innhold] er unegtelig en Gravliturgi. Til den kan man, naar man vil, knytte den frie Tale. Men en saadan behøves ikke. Liturgien kan fuldstændig erstatte den og gjøre Fyldest."

Alterbok 1920 beholder i store trekk ordningen fra 1889, men handlingen i kirke, gravkapell eller hjem er nå satt *foran* handlingen ved graven. Som tidligere var det i 1920 bare handlingen ved graven som var obligatorisk. Dette ble endret ved Kirkedepartementets rundskriv av 15. januar 1970, som sier at presten ikke lenger har ubetinget plikt til å forrette jordpåkastelsen.

Om situasjonen i 1870-årene er det sagt: "Der er ingen anden kirkelig Akt, som saa utilfredsstillende udtaler de Betragtninger eller Følelser, som her almindeligst ere levende; det stærkeste Bevis derfor er, at der ikke er nogen kirkelig Akt, hvor Menighedslemmerne søge saa meget og almindeligt paa egen Haand at bøde paa Manglerne."

Dessverre rådet de nye alterbøkene neppe bot på denne mangelen. I et tilbakeblikk fra vår egen tid har det vært bedømt slik: "Heller ikke den nye begravellesliturgi av 1889/1920 har maktet å forene de to aspekter ved gravferdshandlingen: det nødvendige kristne og det berettigede menneskelige."

En av årsakene til dette forhold er nok at begge disse liturgiene i så høy grad ser bort fra det aktuelle aspekt. Om begge disse gravferdsliturgiene (1889 og 1920) har det vært sagt: "...verken den døde eller de sørgende nevnes med et ord. Var det ikke for jordpåkastelsen og tiltalen 'du' i formularen, ville hele ritualet fungere like godt uten noen kiste, dvs som ren minnehøytidelighet – løsrevet fra det aktuelle, konkrete dødsfall."

Disse vurderingene er det god grunn til å merke seg, for det er temmelig nøyaktig de samme innvendingene som gjentas med tanke på den nåværende Gudstjenestebokens liturgi. En bør neppe overse at i tillegg til det en rett forvaltning av Ordet krever, har en på dette området av livet også å gjøre med legitime behov i form av "de Betragtninger eller Følelser, som her almindeligst ere levende". Det nevnte uttrykk: "det nødvendige kristne og det berettigede menneskelige" - som to poler i en ellipse - er antakelig et treffende og tjenlig uttrykk for hva en skal komme til rette med, når en skal utarbeide en gravferdsliturgi for sin samtid.

D. Gudstjenestebok for Den norske kirke

Det gravferdsritualet vi har i dag i Gudstjenestebok for Den norske kirke, er utarbeidet av Liturgikommisjonen av 1965. Da Liturgikommisjonen, etter å ha arbeidet med saken fra våren 1972, la frem sitt forslag til liturgi i desember 1976, uttalte kommisjonen at de gikk ut fra "de totalt forandrede forhold i nåtidens kirke og samfunn" og la vekt på følgende prinsipper:

- a) Gravferden er en gudstjenestlig handling som i prinsippet bør være den samme for alle kirkens medlemmer.
- b) Handlingen foregår nå for det meste i kirke eller kapell, der en prest leder handlingen (i motsetning til i hjemmet).
- c) Handlingen bør ha en fasthet som gir menigheten og de pårørende trygghet og en viss fortrolighet med forløpet, og som hindrer at den enkelte prest vilkårlig forkorter eller bytter formulerte ledd ut mot helt frie.
- d) I stedet for denne form for frihet bør det være noen valgfrie, formulerte alternativer. Dette gir en viss variasjon.
- e) Når de pårørende er til stede ved gravferdshandlingen, bør denne ikke være for kort. Ved en fast og forholdsvis fyldig ordning kan sorg-reaksjonene modnes og komme til uttrykk.
- f) Kommisjonen har ikke funnet grunn til å forandre den struktur gravferdshandlingen har hatt hos oss siden Alterboken 1889.
- g) Kommisjonen foreslår at den apostoliske trosbekjennelse kommer inn som fast ledd etter tekstlesningene. Trosbekjennelsen er sannsynligvis det liturgiske ledd som ved siden av Herrens bønn er best kjent, den er et konsentrert og objektivt uttrykk for kirkens tro. Den lyder ved hver høymesse og framfor alt ved dåpen, som en må forutsette at de som begravnes etter kirkens gravferdsordning, har mottatt. Trosbekjennelsen fungerer som objektiv og klar forkynnelse og understreker kirkens tro og håp, også i møtet med døden.

Liturgikommisjonens forslag om å bruke trosbekjennelsen ble modifisert til å være valgfritt. Forslaget ble likevel ikke tatt til følge. Bispemøtet fremholdt at dette ville skape et skille blant sørgeskarene i et A- og B-lag. I noen tilfelle ville det være tilstrekkelig mange blant de pårørende som kunne fremsi trosbekjennelsen, slik at dette kunne fungere, i andre tilfelle ikke. Forslaget ble derfor lagt til side.

I kommentarer til de enkelte ledd i ordningen sier Liturgikommisjonen at "senkningen som eget ledd er nytt i dette utkast". Bakgrunnen for dette sies å være en utvikling etter annen verdenskrig i retning av å unnlate å senke kisten, hvilket karakteriseres som den *tilsynelatende* "mest skånsomme praksis".

Kommisjonen fremholder videre: "I forbindelse med sorgens problematikk og 'sørgearbeidet' har psykiatere ut fra rent psykologiske motiver gått avgjort inn for at kisten uten unntagelse bør senkes/fjernes, og *nettopp av hensyn til de pårørende*, nemlig på lengre sikt." Den mest virkelighetsnære holdning er den sunneste.

E. Vurdering

Ser en tilbake på denne historiske utvikling og spør: Har vi i utformingen av vårt liturgiske liv og i vår kirkelige praksis maktet å forene *det nødvendige kristne og det berettigede menneskelige*, så må vurderingen bli kritisk. Det er lett å få øye på grunnene til at de reformatoriske kirkene hadde behov for å *avskaffe* på dette feltet. Men at de i så høy grad også nøyde seg med det, forblir ganske uforståelig, og det er grunn til å anta at vi fremdeles strever med virkningene av dette.

Det dreier seg om et av de mest ladede områder av den menneskelige tilværelse. Moderne religionsvitenskap har langt på vei dokumentert en slags allmennkulturell naturnødvendighet i forbindelse med de store overganger og endringer i livet. Som en elv finner sitt leie, skaper de kreftene som aktiviseres av overgangene, sine riter (overgangsriter, rites de passage). Hvis vi ikke makter å fange opp og på en kristelig forsvarlig måte imøtekomme de menneskelige behov i møte med døden, er det grunn til å regne med at disse vil ta sine egne veier. Historien viser at nettopp dette har skjedd.

Fra tiden før vi igjen fikk utformede liturgier av en viss fyldighet (1889), finnes denne analysen:

Det er nemlig aabenbart, at den reformatoriske Kirke, da den maatte forkaste hele den katholske Kirkes Handlen for og over Liget, har følt sig i nogen Forlegenhed. Medens alle andre kirkelige Akter have til Objekt den samme Personlighed, som er dens Foranledning, var den derimod her nødt til at protestere mod en saadan Sammenblanding. Desværre kan det ikke negtes, at den ikke har formaaet konsekvent at gennemføre denne Protest.

Det laa saa nær at vilde handle for eller over den Afdøde; det var saa dybt indgroet i Menneskehjertet, at Begravelsen, der skede for Liget, ogsaa maatte have en liturgisk Udstyrelse, der angik dette, og naar den nu ifølge Læren ikke kunde finde sin Gjenstand i den Afdøde, men i Tilhørerne eller Forsamlingen, saa følte det altfor

meget som et Brud.

Denne forlegenhet i spenningen mellom de menneskelige behov og det kristelig legitime i forhold til avdøde sliter vi fremdeles med.

4. Gravferd i et nytt århundre

I dagens folkekirkelige situasjon ved begynnelsen av det 21. århundre ser det ut til at de kirkelige handlinger er de anledninger hvor Den norske kirke når bredest ut.

Etter noen tiår med gudstjenestefornyelse er kirken inne i en fase hvor gudstjenestedeltakelsen synes å vise en sviktende tendens. På denne bakgrunn har Bispemøtet satt gudstjenestedeltakelsen på dagsorden.

Tallene for de kirkelige handlinger er imidlertid fremdeles høye. I særlig grad gjelder dette gravferd. Døden omfatter alle. Den er ikke avhengig av noe valg. Men gravferds-*formen* kan man velge. Statistikken viser at de fleste lar det skje "på den vanlige måten", for å bruke et folkelig uttrykk.

Det statistiske materiale bak det som oppfattes som vanlig, ser slik ut (tall fra 1998 hos Per Tanggaard):

- Hvert år dør ca. 44.000 mennesker. Antall dødsulykker ligger på ca. 1.700 årlig.
- 78% av de som dør, er over 70 år, 4% er under 40 år og av disse er vel 1% under 20 år.
- Ca. 75-80% dør på institusjon, blant kreftsyke ca. 90%.
- 95% av alle gravferder foregår i regi av Den norske kirke, ca. 3-4% i regi av andre kristne trossamfunn, ca. 1% av andre religioner og ca. 1% i privat regi eller i regi av Human-Etisk Forbund. Disse tallene har holdt seg relativt stabile i en årrekke, men for 1999 er den kirkelige gravferdsprosenten sunket til 94%.
- Hvert år deltar over 3 millioner mennesker ved en kirkelig gravferd.

Alle dør. Og døden – både det at et medmenneske dør og tanken på egen død – åpner til de innerste rom i sjelen, der det dypeste alvor ved livet bor. Når døden har rammet i et menneskes liv, er derfor ofte de sjelelige forsvarsmekanismene vi ellers dekker oss bak, for en periode ute av funksjon. Livet blir aldri det samme igjen. Det skal reorganiseres uten den som er gått bort. Slik blir perioden rundt dødsfall og gravferd en *kritisk periode*, den er nettopp en *overgang*, som nesten kan sammenlignes med et skallskifte. Mange mennesker kan da være i en tilstand av mottagelighet for dimensjoner

ved livet som en ellers stenger seg av for. Men ofte er man også i en tilstand av uendelig sårbarhet.

De utfordringer kirkens gravferdspraksis står overfor i møtet med sin samtid, skifter karakter. Hos oss har dette skiftet i løpet av 30-40 år vært meget markant. I 1960-70-årene var en særlig oppmerksom på den tiltagende dødsfornektelsen i samfunnet. Døden skulle forkles og gjemmes bort, slik at den ble mest mulig usynlig. Det ville være for sterkt sagt at dette er et overvunnet stadium, men noe er endret. Hva det skyldes, er ikke klarlagt, men noe av det som kan ha spilt en rolle, er den oppmerksomheten det ble omkring såkalte "nær døden-oplevelser" – i første omgang knyttet til forfatterskapet til Elisabeth Kübler-Ross. Dette kan ha skapt grobunn for en annen holdning til døden enn før. Videre kom en ny innsikt i selve sorgprosessen, hvor det avtegner seg noen allmenne mønstre og mekanismer, som det kan være tjenlig å kjenne til både for den som rammes av sorgen, men enda mer for den som står i nærheten med hjelperens funksjon. Slik ble en oppmerksom på *fornektelsen fornektelsens skadevirkninger*. Dette satte i sin tur lyset på gravferdshandlingens terapeutiske virkning.

De praktiske resultatene av disse innsiktene er meget effektivt formidlet til brede lag av folket gjennom massemedias dekning av store katastrofer. Gudstjenestlige samlinger i kirkens rom i den ennå akutte fasen av en katastrofe er blitt et vanlig og helt naturlig innslag i medias dekning av begivenhetene, og dette faller på plass i et krisepsykiatrisk mønster. Liturgiens språk bidrar da til å sette ord på sterke følelser, og symbolhandlinger gir utløp for den trangene mange kjenner til å foreta seg noe i forbindelse med det som har skjedd.

Liturgikommisjonen sa på begynnelsen av 1970-tallet at de i arbeidet med gravferdsliturgien gikk ut fra "de totalt forandrede forhold i nåtidens kirke og samfunn". Slik må liturgien alltid utformes i nærhet til det samfunn den skal fungere inn i, og når vi i dag, 30 år senere, skal peke på forhold i nåtidens kirke og samfunn som er relevante for utformingen av en ny liturgi, så er forholdet mellom *budskap* og *terapeutisk virkning* en av de viktige utfordringene.

Den menneskelige sorgen skal tas på alvor, og her har kirken mye å innhente. Hvis ikke liturgien imøtekommer og uttrykker rituelt de *følelser* sørgeskaren kommer med ("udtaler de Betragtninger eller Følelser, som her almindeligst ere levende"), blokkeres ofte muligheten til kommunikasjon med sørgeskaren. Først når liturgien har gitt de etterlatte og andre fremmøtte anledning til å forholde seg til og *uttrykke* grunnleggende menneskelige reaksjoner som sorg, savn, takknemlighet, omsorg, skyldfølelse, håp osv. er de brakt i den situasjon at de også kan ta imot det budskapet som rettes til dem. Men hvis på den annen side terapien går over til å bli selve hovedsaken, vil budskapet gli ut av fokus. Eller det kan oppstå et motsetningsforhold, idet vesentlige sider

ved kirkens budskap kan bli oppfattet som en trusel mot terapien. Forventningen om at gravferdsliturgien skal formidle trøst, kan da komme i et spenningsfylt forhold til det budskapet som bærer og former selve liturgien.

Gravferd er et av de viktigste møtepunkter i dagens folkekirkelige virkelighet. Her dreier det seg om de evige spørsmål. Hvilket budskap kommuniserer vi da som kirke – også gjennom selve gravferds *liturgien*? Det kan være god grunn til å se hen til noen av de gamle teologiske fyrlyktene og vardene langs leia, for eksempel at evangeliet er budskapet om en *glede for hele folket*, nemlig at Frelseren er født, videre at frelsen gis oss mennesker *av nåde, ved tro, for Kristi skyld* (de gratia, per fidem, propter Christum). Gjennom en lang og komplisert saksbehandling kan en til slutt gå seg vill i formuleringer. I disse fortattede elementene favnes vesentlige sider ved det bibelske budskap. Her ligger fremdeles et nyttig verktøy når en skal vurdere resultatet av et mangslungent arbeid med liturgien.

5. Innvendinger mot gjeldende ordning

I det NFG har registrert av innvendinger i forbindelse med vurderingen av vår nåværende gravferdsliturgi, er det særlig følgende momenter som har vært fremholdt:

1) Skriftlesningsdelen må endres. Den hevdes totalt sett å være for lang. Og når den består av hele fire ulike tekster lest etter hverandre, blir den for krevende ikke bare på grunn av lengden, men fordi den går i for mange retninger. Dette forsterkes ytterligere ved at også andre ledd i ordningen i realiteten er skriftlesninger.

2) Det har vært etterlyst et *rikere tilfang* av det bibelske materiale og større valgmulighet for å kunne treffe situasjonen i den aktuelle gravferd bedre.

3) I materialet fra Elverum-prosjektet oppsummeres de formentlige svakhetene ved det nåværende gravferdsritual slik:

- manglende interesse for den døde, og manglende mulighet til å uttrykke takknemlighet og omsorg for en som har stått oss nær
- tekstvalgets vektlegging på belæring om døden mer enn på kommunikasjon med de sørgende i deres livssituasjon
- manglende helhet og manglende sammenheng/integrasjon mellom minnedel og den forkynnende delen

4) Fra flere hold, også fra Elverums-prosjektet, etterlyses en tematisering av det såkalte overgivelses-momentet (commendatio).

6. Hovedmotiver i endringene fra nåværende ordning

I den liturgiske ordningen som legges frem fra NFG, er det først og fremst tre punkter som tydelig skiller seg fra den nåværende ordningen i Gudstjenesteboken:

1) Skriftlesningsdelen er redusert fra fire lesninger. NFG hadde opprinnelig foreslått *tre* lesninger. Etter høringen ble dette endret til *to eller tre*. Bispemøtet har gått tilbake til å foreskrive *tre* lesninger.

Lesningene er ordnet i tre grupper, og rubrikken instruerer at det skal velges fra "velges fra ulike tekstgrupper". Disse gruppene er egentlig bare en ordning av tekstene etter typer. Det er ikke meningen at lesningene skal følge et "høymessemønster". Gjennom valg av skriftlesninger skal en kunne tilpasse den liturgiske handling til anledningen (kontekstualisering). For å øke rikdommen i teksttyper og motiver inneholder hver gruppe 7 tekster.

2) Overgivelsesmomentet er tatt med. Dette kan gjøres på ulike måter. I dette opprinnelige høringsnotatet var det i likhet med i det nye svenske forslaget til revidert kyrkohandbok (SKU 2000:1) tatt med som en innledning til jordpåkastelsen. I den versjon av liturgien som nå legges frem, verbaliseres dette momentet i den innledende tolkning av handlingen som helhet, og det finnes som motiv i noen av bønnealternativene etter talen (ledd 10).

3) Den delen av ordningen som foregår ved graven, er blitt rikere og fremtrer mer som en helhet i seg selv. For å fange inn de høyst ulike forhold denne ordningen skal forrettes under i vårt land, er flere av leddene fakultative. Et av disse leddene som kan velges, er en bønn knyttet til selve gravstedet. En gjør her bruk av det gamle motivet i Påskeaftensbønnen: Jesu hvile i graven er en trøst for oss og en helligelse av våre hvilesteder.

Se for øvrig *vedlegg* med fyldigere redegjørelse.

7. Om forslag til vedtak

På bakgrunn av denne saksfremstillingen må konklusjonen være å anbefale Kirkemøtet å vedta forslaget til ny gravferdsliturgi. Forslaget ivaretar vesentlige anliggender, og det gjør seg gjeldende stor og utålmodig forventning etter en ny ordning i vide kretser i kirken. Negativt kan en si at kritikken mot nåværende ordning har fått gjøre seg gjeldende så lenge at slitasjen er stor. Praksis er også blitt så forskjelligartet at det er stort behov for

noe nytt og samlende.

Kirkemøtet har forskjellige muligheter. En ny liturgi kan vedtas til *erstatning* for den gjeldende eller som et *supplerende alternativ*. En bør også ta i betraktning muligheten for at Kirkemøtet kan vedta en ny liturgi som forsøk for en periode. Riktignok har Kirkemøtet gjennom etableringen av ordningen med liturgiske forsøk, delegert beslutningsmyndigheten til Kirkerådet. Grunnene til dette er dels å lette saksbehandlingen og dels å tydeliggjøre forskjellen på permanente ordninger og forsøksordninger. Kirkemøtet kan likevel være avskåret fra selv å gå veien om en forsøksordning for en periode.

Vedtaket må angi et tidspunkt for ikrafttredelse. Ved fastsettelsen av dette bør det tas hensyn til den nødvendige tiden til å publisere den liturgiske ordningen. I dette tilfellet er det ikke noter involvert. I samarbeid med forlaget har en derfor kommet frem til at det bør være mulig å ha publikasjonen ferdig til 1. mars 2003.

På grunn av de ekstraordinære forhold ved saksbehandlingen må Kirkerådets vedtak enten inneholde et forbehold med hensyn til ledd 18 Bønn ved gravstedet, eller hele vedtak må utstå til oktobermøtet, når Bispemøtets uttalelse om ledd 18 antas å foreligge.

*

Sak KR 35/02, del II

Forslag til ny gravferdsliturgi:

Her gjengis agenden slik den nå fremtrer (NFGs forslag korrigert i henhold til BMs vedtak).

I ledd 18 Bønn ved gravstedet er NFGs siste forslag innført.

ORDNING FOR

Gravferd

ALMINNELIGE BESTEMMELSER

1 Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer. Når en person er død, sørger de som stod vedkommende nær, vanligvis familien, for at den dodes legeme behandles på verdig vis og får en verdig gravferd. Grunnleggende bestemmelser vedrørende gravferd er gitt i Gravferdsloven.

Hvem som har rett til, og dermed også det rettslige ansvaret for, å sørge for gravferden, er regulert i Gravferdslovens § 9.

Når en person som hører inn under Den norske kirke, dør, bør det etableres kontakt mellom menighetens prest og de pårørende så snart som mulig etter dødsfallet. Gravferd skal skje senest 8 dager etter dødsfallet.

2 Gravferd etter kirkens ordning er en kirkelig handling av gudstjenestlig karakter. I den liturgiske utforming av handlingen uttrykker kirken det grunnleggende i den kristne tro: at mennesket er Guds skapning, at det skal stå til ansvar for sitt liv, at Gud i Jesus Kristus har sørget for menneskets frelse, og at det en gang skal gjenreises i legemets oppstandelse.

3 Gjennom valg av skriftlesninger, bønner og salmer og det som ellers sies og gjøres, skal alle som har ansvar for eller medvirker til gravferdshandlingen, bidra til at det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde.

Enkelthetene ved handlingen, herunder utsmykning, symboler og kransepålegging må tilpasses handlingens gudstjenestlige karakter. Det bør tilstrebes nøkternhet i bruk av kranser, blomster og lignende.

Tale ved eventuell kransepålegging må ikke finne sted uten at den som sørger for gravferden, har gitt samtykke til det.

Det bør legges til rette for medvirkning fra de pårørende.

4 Salmer og sanger skal godkjennes på forhånd av den som skal forrette. Det samme gjelder æresbevisninger og andre tiltak som ønskes i tillegg til gravferdsordningen. Alt musikkstoff som skal brukes, skal på forhånd godkjennes av kantor/organist. For å gjøre det mulig å finne frem til sang og musikk og andre innslag som er best mulig egnet, bør kontakten med de pårørende opprettes så snart som mulig.

5 For å sikre en verdig gjennomføring av handlingen er det viktig at det avsettes tilstrekkelig tid.

Den som forretter skal også påse at alle som medvirker i forbindelse med gravferden, opptrer slik at handlingen kan gjennomføres på en god og verdig måte, i samsvar med kirkens ordninger.

6 Etter forholdene og sedvanen på stedet medvirker liturgen enten i kirke/kapell og ved graven, eller i hjemmet og ved graven, eller bare ved graven.

Gravferdshandlingen kan finne sted i kirken også når det skal være kremasjon.

Askespredning kan ikke benyttes i forbindelse med kirkens gravferdsliturgi.

Når liturgen medvirker bare i hjemmet og ved graven eller bare ved graven, brukes ordningen Gravferd fra kirke eller kapell i den utstrekning det er naturlig. Det samme gjelder ved gravferd hvor det ikke er en forsamling til stede. Den kirkelige medvirkning kan ikke begrenses til jordpåkastelse alene.

Ordningen Gravferd fra kirke eller kapell kan med nødvendige tillempninger benyttes ved minneandakt i kirke eller kapell når kisten ikke står i kirken under handlingen.

7 Ved spedbarns gravferd gjelder samme bestemmelser som ved barns gravferd, se side 130. Tilsvarende gjelder når foreldre ønsker gravferd for barn som er døde før fødselen. I disse tilfellene vil det være mulig å foreta de endringer i liturgiens ledd som forholdene måtte tilsi, men slik at Herrens bønn alltid tas med.

I kontakt med foreldre til døde spedbarn eller barn som er døde før fødselen, kan det være viktig å gi foreldrene hjelp til å gi det døde barnet navn.

Når foreldre som ønsket sitt barn døpt, mister barnet før dåp, minner presten dem om trøsteord som "Den himmelske Far vil ikke at en eneste av disse små skal gå tapt" (Matt 18,14) e.l.

8 Jordpåkastelse finner sted ved graven. Liturgen kan rent unntaksvis når ytre forhold eller vektige personlige grunner gjør det påkrevd, beslutte at den skal skje inne i kirke/kapell.

Ved kremasjon finner jordpåkastelsen sted ved avslutningen av handlingen.

Kisten skal som hovedregel senkes helt ned.

Dersom det er tvil om at jordpåkastelse har funnet sted, for eksempel ved kremasjon i utlandet, kan jordpåkastelse foretas i forbindelse med nedsettelsen av urnen.

9 Gravferd kan forrettes av diakon etter avtale mellom diakonen, soknepresten og biskopen.

Er både presten og diakonen forhindret fra å forrette ved gravferden, kan en lek kristen forrette etter godkjennelse fra biskopen.

10 Det kan klemtes med den største klokken i ca. 5 minutter før sammenringingen, som skjer med samme klokke.

Det kan klemtes mens følget går til graven, og mens kisten senkes, og ved handlingens slutt kan det slås 3 ganger 3 slag.

Det kan ringes mens følget går fra graven.

11 Liturgisk farge er fiolett.

1 Klokkeringing

Mens det ringes sammen, tar liturgen plass i koret.

2 Preludium

Som preludium kan det fremføres egnet instrumentalmusikk, korsang eller solosang. Preludiet kan være forspill til første salme.

3 Salme

Denne salmen kan eventuelt flyttes til etter ledd 4.

4 Inngangsord

L

Nåde være med dere og fred fra Gud vår Far og Herren Jesus Kristus.

Vi er samlet her for å ta avskjed med (navnet nevnes). Sammen vil vi overgi *ham/henne* til Guds barmhjertighet og følge *ham/henne* til det siste hvilested.

For så høyt har Gud elsket verden at han gav sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv. Joh 3,16

Deretter kan liturgen fortsette med et av følgende skriftord:

Enten **A**

Vår Herre Jesus Kristus sier: Jeg er oppstandelsen og livet. Den som tror på meg, skal leve om han enn dør. Og hver den som lever og tror på meg, skal aldri i evighet dø. Joh 11,25-26

Eller **B**

Jesus sier: Kom til meg, alle dere som strever og bærer tunge byrder, så vil jeg gi dere hvile. Matt 11,28

Eller **C**

Gud sier i sitt ord: Kall på meg på nødens dag, så vil jeg utfri deg, og du skal prise meg. Sal 50,15

Eller **D**

Det står skrevet: Gud er for oss en Gud som frelser, hos Herren vår Gud er det utgang fra døden. Sal 68,21

L

La oss be.

Enten **A**

Fra dypet roper jeg til deg, Herre.

Herre, hør min røst!

Vend øret til og lytt når jeg trygler og ber.

Hvis du vil gjemme på syndeskyld, Herre,
hvem kan da bli stående?

Men hos deg er tilgivelsen;
derfor må vi frykte deg.

Jeg venter, ja, håper på Herren,
jeg venter på hans ord.

Jeg stunder etter Herren mer enn vaktmenn etter morgenen,
vaktmenn etter morgenen.

Vent på Herren, Israel!

For hos Herren er miskunn, hos ham er full forløsning.

Herren vil forløse Israel fra alle dets synder. Salme 130,1-5

Eller **B**

Herre vår Gud, hos deg er livets kilde.

I ditt lys ser vi lys.

I deg er det vi lever, rører oss og er til.

Bevar oss i liv og død i din kjærlighet,
ved din Sønn Jesus Kristus, vår Herre.

Eller **C**

Herre, du har vært en bolig for oss
fra slekt til slekt.

Før fjellene ble født,

før jorden og verden ble til,

ja, fra evighet og til evighet er du, Gud.

Du lar mennesket bli til støv igjen

og sier: "Vend tilbake, menneskebarn!"

For tusen år er i dine øyne
som dagen i går da den fór forbi,
eller som en nattevakt.

Lær oss å telle våre dager,
så vi kan få visdom i hjertet! Sal 90,1-4.12

Eller **D**

Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?

Hvorfor er du så langt borte fra meg?

Hvorfor hjelper du ikke når jeg klager min nød?

Jeg roper om dagen, Gud - du svarer ikke,

og om natten, men jeg får ikke ro.

Men, Herre, vær ikke langt ifra meg,

skynd deg å hjelpe meg, du min styrke Sal 22,2-3.20

Eller **E**

Hellige Gud, himmelske Far, du råder over liv og død. Når vi skilles fra en av våre kjære, styrk oss da i troen, så vi også ved graven kan håpe på deg.

Herre Jesus Kristus, trofaste Frelser, du gikk gjennom død og grav for oss. Bli hos oss i vår siste nød og gi oss engang å samles i din Fars hus med deg og alle dine.

Hellige Ånd, du vår trøster i liv og død, fyll alle sørgende med din trøst, og dra oss alle til deg.

Eller **F**

Gode Gud, du som ser oss og kjenner oss, kom oss nær med din trøst.

5 Minnetale

En kort minnetale holdes av presten eller av en representant for de pårørende. Den bør inneholde noen biografiske momenter med særlig vekt på hva avdødes liv har betydd for dem som stod *ham/henne* nær, og for andre livssammenhenger *han/hun* har stått i.

Her kan følge korte hilsninger, kransepålegging og eventuelt andre minnehandlinger, som opplesning, musikk, lystenning o. a.

Her kan følge

6 Salme eller musikkinnslag

Eventuelt musikkinnslag kan være vokalt eller instrumentalt.

7 Skriftlesning

L

La oss høre hva Guds Ord vitner om livet og døden, dommen og vårt håp i Kristus.

Her følger tre lesninger. Tekstene velges fra ulike tekstgrupper (se s.).

Tekstene kan leses av liturgen eller av en annen person.

Skriftlesningen avsluttes med:

L

Slik lyder Herrens ord.

Her følger eventuelt

8 Salme

Hvis ledd 6 er en salme, kan ledd gå 8 ut.

9 Preken

Kort preken over et av de oppleste skriftordene eller over en annen høvelig tekst.

10 Bønn

L

La oss be.

Enten *A*

L

Evige Gud, vår tilflukt i sorgens tid, vær nær med din fred. Styrk oss i troen. Gi oss fremtid og håp. Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv. Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender. Du som har skapt oss i ditt bilde og gitt oss Jesus Kristus som vår Frelser, reis oss opp på oppstandelsens dag til evig liv hos deg.

Eller *B*

L

Jesus Kristus, du som lovet å være med oss alle dager inntil verdens slutt, vær du vår styrke og trøst, vårt lys og vår veiviser. Ta imot (navnet nevnes), og la oss alle en gang få del i oppstandelsens glede.

Eller *C*

L

Evige Gud, himmelske Far, du har i din Sønn, Jesus Kristus, gitt oss seier over døden. Vi ber deg, led oss ved din Hellige Ånd, så vi aldri kommer bort fra deg, men lever vårt liv i troen på din Sønn og engang når fram til det evige liv i ditt rike, ved Jesus Kristus, vår Herre.

Eller **D**

En bønn som er skrevet med tanke på den situasjon de pårørende og lokalsamfunnet har opplevd i forbindelse med dødsfallet.

Her kan følge

11 I dine hender

A

I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Du forløser meg, Herre, du trofaste Gud.

I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Ære være Faderen og Sønnen og Den Hellige Ånd.

I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Bevar oss, Herre, når vi våker,

og vøkt oss du, når vi sover,

så vi må våke med Kristus

og hvile i din fred.

Her kan følge

12 Simeons lovsang

A

Herre, nå lar du din tjener fare herfra i fred,
slik som du har lovet.

For mine øyne har sett din frelse
som du har beredt for alle folkeslags åsyn,
et lys til åpenbaring for hedningene
og til ære for Israel, ditt folk. Luk 2,29-32

13 Herrens bønn

L

La oss sammen be Herrens bønn.

A

Fader vår, du som er i himmelen.
La ditt navn holdes hellig.
La ditt rike komme.
La din vilje skje på jorden som i himmelen.
Gi oss i dag vårt daglige brød.
Forlat oss vår skyld,
som vi òg forlater våre skyldnere.
Led oss ikke inn i fristelse,
men frels oss fra det onde.
For riket er ditt,
og makten og æren i evighet.
Amen.

14 Salme

15 Postludium

Før postludiet kan det fremføres et musikkinnslag, vokalt eller instrumentalt.

Under postludiet bæres kisten ut.

Ved graven:

16 Salme

Her kan følge

17 Skriftlesning

En av følgende tekster som ikke er brukt tidligere i gravferden:

Salme 23

Salme 121

Matt 28,1-10

Åp 21,1-5a

Her kan følge

18 Bønn ved gravstedet

I denne bønnen kan liturgen utfylle NN etter anledningen – for eksempel fullt

navn, fornavn, vår kjære, vår venn osv.

A

L

Herre Jesus Kristus, du som selv har hvilt i en grav, la denne graven være et fredens sted, hvor NN får hvile under korsets hellige tegn @ inntil oppstandelsens dag.

B

L

Herre Jesus Kristus, du som selv hvilte i graven og helliget våre hvilesteder, la NN få hvile i fred under korsets hellige tegn @ inntil oppstandelsens dag.

19 Senkning

Som hovedregel senkes kisten helt ned.

20 Jordpåkastelse

L

I Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn.

Deretter kaster liturgen tre ganger jord på kisten og sier:

Første gang: Av jord er du kommet.

Andre gang: Til jord skal du bli.

Tredje gang: Av jorden skal du igjen oppstå.

21 Skriftord og velsignelse

L

Lovet være Gud, vår Herre Jesu Kristi Far, han som i sin rike miskunn har født oss på ny og gitt oss et levende håp ved Jesu Kristi oppstandelse fra de døde! 1 Pet 1,3

Ta imot velsignelsen.

Herren velsigne deg og bevare deg.

Herren la sitt ansikt lyse over deg og være deg nådig.

Herren løfte sitt åsyn på deg og gi deg fred. @

22 Salme

*

Tekstgruppe I

Enten A

L

Det står skrevet i Jobs bok, i det 19. kapittel:

Jeg vet at min gjenløser lever;

og som den siste skal han stå frem på jorden.

Når det ikke er noe igjen av min hud,

og mitt kjøtt er tæret bort,

da skal jeg skue Gud.

Jeg skal se ham med egne øyne,
jeg selv og ikke en fremmed.

Å, jeg fortæres av lengsel! Job 19,26-26

Eller **B**

L

Det står skrevet i Salme 23:

Herren er min hyrde,

jeg mangler ingen ting.

Han lar meg ligge i grønne enger;

han leder meg til hvilens vann.

Han gir meg ny kraft,

han leder meg på de rette stier for sitt navns skyld.

Selv om jeg går i dødsskyggens dal,

frykter jeg ikke for ondt,

for du er med meg.

Din kjepp og din stav, de trøster meg.

Du dekker bord for meg,

like for mine fienders øyne.

Du salver mitt hode med olje,

mitt beger flyter over.

Bare godhet og miskunn skal følge meg alle mine dager,

og jeg får bo i Herrens hus gjennom lange tider. Salme 23

Eller **C**

L

Det står skrevet i Salme 42:

Som hjorten skriker etter rennende bekker,

skriker min sjel etter deg, min Gud.

Min sjel tørster etter Gud, etter den levende Gud.

Når skal jeg få komme frem for hans åsyn?

Mine tårer er blitt min mat både natt og dag.

Hele dagen kommer folk og sier: "Hvor er nå din Gud?"

Hvorfor har du forkastet meg?

Hvorfor må jeg gå og sørge, mens fienden plager meg?

Send ditt lys og din sannhet, la dem lede meg

og føre meg til ditt hellige fjell, til dine boliger.

Hvorfor er du full av uro, min sjel,

hvorfor stormer du i meg?

Vent på Gud! For enda en gang skal jeg takke ham,

min Frelser og min Gud. Salme 42,2-4 og 43,2-3.5

Eller **D**

L

Det står skrevet i Salme 73:

Jeg blir alltid hos deg,

du har grepet min høyre hånd.

Du leder meg med ditt råd,

og siden tar du meg opp i herlighet.

Hvem har jeg ellers i himmelen?

Men har jeg deg, ønsker jeg ikke noe på jorden.

Om kropp og sjel forgår,
er Gud for evig min klippe og min del. Salme 73,23-26

Eller *E*

L

Det står skrevet i Salme 103:
Som en far er barmhjertig mot sine barn,
slik er Herren barmhjertig mot dem som frykter ham.
For han vet hvordan vi er skapt,
han kommer i hu at vi er støv.
Menneskets dager er som gresset,
mennesket er som blomsten på marken.
Når vinden farer forbi, er den borte,
stedet den stod på, vet ikke mer av den.
Fra evighet til evighet er Herrens miskunn
over dem som frykter ham. Salme 103,13-17

Eller *F*

L

Det står skrevet i Salme 121:
Jeg løfter mine øyne opp mot fjellene:
Hvor skal min hjelp komme fra?
Min hjelp kommer fra Herren,
himmelens og jordens skaper.
Han lar ikke din fot bli ustø,

din vokter blunder ikke.

Nei, han blunder ikke og sover ikke,
han som er Israels vokter.

Herren er din vokter,

Herren er din skygge ved din høyre hånd.

Solen skal ikke stikke deg om dagen,
og månen ikke skade deg om natten.

Herren skal bevare deg fra alt ondt,
han skal bevare ditt liv.

Herren skal bevare din utgang og din inngang
fra nå og til evig liv. Salme 121

Eller **G**

L

Det står skrevet i Salme 139:

Herre, du ransaker meg og kjenner meg.

Om jeg sitter eller står, så vet du det,
langt bortefra merker du min tanker.

Om jeg går eller ligger, ser du det,
du kjenner alle min veier.

Ja, før jeg har et ord på tungen,
vet du det, Herre, fullt og helt.

Bakfra og forfra omgir du meg,
du har lagt din hånd på meg.

Det er for underfullt til å skjønne,
så høyt at jeg ikke kan fatte

